

С.А. Каріков

ІДЕЙНІ ВИТОКИ СЛУЖБИ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В ЄВРОПІ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)

Для розуміння ролі священнослужителів у духовно-моральному вихованні військовослужбовців доцільно розглянути історичний досвід організації служби військового капеланства у різних країнах. Зокрема, становить науковий інтерес дослідження ідейних витоків цієї служби в епоху раннього Нового часу – адже саме тоді в Європі відбувалися події Реформації, що призвели до утворення нових християнських конфесій: лютеранства, реформатства, англіканства.

Утвердження здобутків Реформації було пов'язаним з тривалими воєнними діями, які розгорнулися на території Німеччини, Швейцарії, Нідерландів, Франції. Великі масштаби цих конфліктів, вагомі наслідки релігійних війн для подальшого розвитку європейського суспільства зумовлюють актуальність дослідження проблеми. У межах цієї розвідки об'єктом дослідження є ідейне обґрунтування необхідності священнослужіння в умовах воєнних дій, надане у працях реформаторів, та спроби його практичної реалізації в німецьких землях, що стали центром Реформації.

У період раннього Нового часу в різних європейських країнах відбувалося реформування організації збройних сил. Його сутність полягала в поступовому переході від рицарських армій до найманих формувань. Необхідність такого реформування визначалася комплексом соціально-економічних (занепад рицарства в умовах становлення бкржуазного ладу), політичних (формування абсолютистської влади) і власне військових чинників. Збільшення ролі нової зброї, виникнення нових способів ведення бою вимагали і нової організації військ. На початку XVI ст. остаточно склалася система комплектування найманих військ, що вплинула на форми їх організації. Характерним прикладом є німецькі ландскнехти, що наймалися на службу до армій як у дрібних феодальних володіннях, так і у великих централізованих державах [1, с. 554].

Хоча спеціального законодавства, яке регламентувало б діяльність військових священників, у Німеччині не існувало до 1919 р., вже наприкінці XV ст. у штаті німецького полку ландскнехтів перебував полковий капелан. Однак лише за часів Реформації її ідеологи замислилися над проблемою зміцнення релігійних почуттів серед особового складу найманих військових підрозділів і ширше – серед воїнів загалом. Увага реформаторів до зазначеної проблеми пояснювалася, насамперед, поширенням практики найманої служби в німецькому суспільстві з 20-х рр. XVI ст., що пояснюється веденням імператором Карлом V тривалих війн проти Франції за оволодіння територіями Італії. Сваюля, грабунки, насильства, які ландскнехти часто-густо чинили щодо мирного населення, викликали обурення в суспільстві, однак ліквідація такої військової організації, зрозуміло, передусім стала б не вигідною правителям, на боці яких воювали найманці. У розпал італійських походів, наприкінці 1526 р., лідер німецької Реформації Мартін Лютер друкує твір «Чи можуть воїни увійти до царства небесного», основною ідеєю якого є спрямування воїнів на шлях такої військової служби, що надихалася б служінням Богу.

Лютер розглядає гострі суспільно-політичні і морально-психологічні питання, спираючися на принципи християнської віри. Реформатор підкреслює: «Війни навряд чи належать до безтурботних занять, що не вимагають роздумів про Бога й душу. Адже перед обличчям небезпеки і смерті завжди передусім думаєш про них... Тільки той, хто розпочинає битву з чистим, спрямованим до добра сумлінням, може добре битися. Адже чисте сумління пробуджує мужність і робить серце хоробрим. І в усіх випробуваннях перемога досягається набагато успішніше тими, кому її дарує Бог» [2, с. 183].

На переконання реформатора, воїни мають віддавати шану лише Богові, вдовольняючися платнею та харчуванням, а не вступати в бій, керуючись прагненням здобути славу й багатство. Лютер наголошує: священнослужитель, напучуючи солдатів на битву, має зробити акцент на тому, що їх ретельна служба князю повинна надихатися переконанням у справедливості його військового походу, у тому, що така служба бажана Богу [2, с. 217]. Реформатор

розумів, що реальна ситуація була далекою від таких закликів: «Де ж ті, хто могли б так вірити і так чинити? Разом з тим, хоча натовп і не слідує цьому, ми все-таки повинні повчати і напучувати в такому дусі заради тих (як би мало їх не було), які будуть чинити так... Ми, займаючися тим, що нам приписано [проповіддю і настановами], виконали свій обов'язок» [2, с. 220]. У цих словах фактично обґрунтовані ті функції, які має виконувати військовий капелан.

Деякі вожді Реформації та її прибічники брали безпосередню участь у бойових діях саме як військові священнослужителі. Так, лідер швейцарської Реформації Ульріх Цвінглі під час конфлікту між протестантськими та католицькими кантонами особисто став до лав збройних сил як польовий проповідник і загинув у битві під Каппелем в 1531 р. Капелан з Брауншвейга Курт Гротеваль, вигнаний з цього міста за проповідь лютеранських ідей, під час Селянської війни в Німеччині також був польовим проповідником у повстанському загоні [3, S. 34].

На діяльність німецьких військових священнослужителів у конфесійну епоху вплинув розвиток протестантського музичного та співочого мистецтва. Зокрема, Лютер особисто написав і поклав на музику євангелічний хорал «Міцним оплотом є наш Бог» (“Ein feste Burg ist unser Gott”), що уславився як втілення завзяття й наснаги протестантів. Як вважають дослідники, цей твір було написано у 1527 р., сповненому важкими випробуваннями для Лютера: гострими суперечками з іншими реформаторами й епідемією чуми у Віттенберзі. Особисті хвилювання, атмосфера болю, страждання надихнула Лютера на написання слів, у яких лунає заклик до стійкості у відчаї, до віри понад надію, до запеклої боротьби. У хоралі Лютер сформулював такі важливі принципи реформаторського вчення, як відданість християнським ідеям, усвідомлення переважання цієї правоти над підступами ворога-антихриста. Мелодії гімну притаманні ясність, лапідарність, які створюють враження простоти й сили. Г. Гейне назвав цей спів «Марсельезою Реформації», цю характеристику згодом повторив і Ф. Енгельс [4, с. 13–14]. Цей хорал став

справжнім гімном Реформації, зі словами якого протестантські солдати сміливо вирушали в бій.

Відомий військовий історик Г. Дельбрюк звертає увагу на певний ідейний вплив, який релігійні принципи справляли на свідомість найманців. Так, ландскнехти Георга Фрундсберга (уславлений воєначальник XVI ст.) переважно були прибічниками Лютера, хоча передусім, на думку дослідника, на такі позиції вплинула поширена в тогочасному німецькому суспільстві ворожість до католицького духовенства. Подібним чином у Шмалькальденській війні 1546–1547 рр. знаний командир ландскнехтів Себастьян Шертлін зі своїми загонами бився на протестантському боці. Та ж частина німецьких ландскнехтів, що допомогла здобути імператорові Карлу V перемогу над протестантами у вирішальній битві при Мюльберзі, виявилася не надто задоволеною цією перемогою, можливо, саме через те, що вона зачіпала їх релігійне почуття: у більшості своїй ці воїни дотримувалися євангелічної віри, тоді як іспанські солдати, які також воювали на боці Карла V, були ревними католиками [5, с. 120].

Отже, в епоху Реформації її лідери почали усвідомлювати необхідність постійного виконання священнослужителями своїх обов'язків у військовому середовищі. Ідейне обґрунтування змісту служби військового священництва, здійснене німецькими реформаторами (передусім – Мартіном Лютером), справило суттєвий вплив на подальший розвиток організації капеланства у збройних силах різних країн світу.

Література

1. Разин Е. А. История военного искусства / Е. А. Разин. – СПб. : ООО «Издательство Полигон», 1999. – Т. 2. История военного искусства VI–XVI вв. – 656 с.
2. Лютер М. Могут ли воины обрести царство небесное / М. Лютер ; пер. с нем. Ю. А. Голубкина // Лютер М. Время молчания прошло: Избранные произведения 1520 – 1526 гг. – Х. : Око, 1994. – С. 181–224.

3. Jürgens K. Die Reformation in der Stadt Braunschweig von den Anfängen bis zur Annahme der Kirchenordnung / K. Jürgens // Die Reformation in der Stadt Braunschweig. 1528–1978. – Braunschweig: Braunschweigischer Stadtkirchenverband, 1978. – S. 25–70.
4. Бондар І.О. Особливості прояву духовної традиції лютеранства в музичному мистецтві Західної Європи / І.О. Бондар // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – К. : Міленіум, 2012. – Вип. 28. – С. 9–15.
5. Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории / Г. Дельбрюк ; пер. с нем. – СПб. : Наука, 2001. – Т. 4. Новое время. – 368 с.